

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ Α' ΤΟΜΟΥ

Ιανουάριος 1963 — Δεκέμβριος 1964

Τεύχη 1 — 10

*Επιστημονικὸν ὄργανον τοῦ Συλλόγου Παιδαγωγῶν - Ψυχολόγων
Πτυχιούχων Πανεπιστημίων Ἐξωτερικοῦ*

ΕΚΔΟΤΗΣ ΙΩ. ΚΑΜΠΑΝΑΣ ΑΘΗΝΑΙ

Ε.Υ.Δ. της Κ.τ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2007

ΚΥΡΙΑ ΑΡΘΡΑ

	Σελ.	Τεῦχος
Τῆς Συντάξεως : Ἡ ἔκδοσις	1	1
» » : Προβλήματα σχετιζόμενα μετὰ τὴν σύνταξιν ἀναλυτικοῦ προγράμματος	1	B
» » : Ὑπόμνημα πρὸς ἔξοχ. Ὑπουργὸν Ἐθνικῆς Παιδείας καὶ Ὀρησκευμάτων	1	4
» » : Πρὸς τὸν δεῦτερον τόμον μας	1	6

Μ Ε Λ Ε Τ Ε Σ

I. ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ - ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ - ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ - ΚΡΙΤΙΚΗ

Κ. Ἀνανιάδης : Ἡ ἀγροτική ἐκπαίδευσις στὰ πλαίσια τῆς γενικῆς Παιδείας	15	6
Κ. Ἀνανιάδης - Γ. Μαραγκουδάκης : Ἀγροτική καὶ Ἀγροτεχνική ἐκπαίδευσις στὴν Ἑλλάδα	59	7
Φιλίπ Βερνόν : Σύγχρονοι ἀπόψεις περὶ νοημοσύνης καὶ μετρήσεως αὐτῆς (μεταφρ. Τ. Πασσάκου-Κυριαζοπούλου)	19	2
» » : » » »	15	3
Ἄρ. Βουγιούκα : Τὰ φαινόμενα τῆς προσαρμογῆς στὴ λειτουργία τῆς ἀντιλήψεως	3	4
» » : Ἡ διαδικασία τῆς μαθήσεως	51	7
Θεοφράστου Γέρου : «Ἐκπαιδευτικὴ Μεταρρύθμισις» (κριτικὴ)	8	5
Γ. Γεωργιάδης : Τὸ Ἀμερικανικὸν σύστημα ἐκπαιδεύσεως	92	8
Π. Ε. Δέρα : Ὑπαρξισμὸς - Ἀγωγή, Ψυχολογία καὶ Ψυχιατρικὴ	161	9
Ἔρנסτ Κασίρερ : Τί εἶναι ἄνθρωπος. Μετάφ. - Σχόλια Θ. Γέρου	9	1
» » : » » » » »	14	2
» » : » » » » »	13	3
Βασιλ. Α. Κονιδιτσιώτου : Διαλεκτικὴ Ἀγωγή	3	1
» » : » » » »	11	2
Βασ. Ι. Δαζανᾶ : Abbé de l' Erpée, ὁ θεμελιωτὴς τῆς ἀγωγῆς τῶν κωφαλάλων	215	10
Γεωργίου Μαραγκουδάκη : Ψυχολογία Μαθήσεως καὶ ἀναλυτικὸ πρόγραμμα	140	9
» » : Στοιχεῖα Νευροφυσιολογικῆς Ψυχολογίας	14	1
Ἄντ. Μπενέκου : Εἰσαγωγή στὴν Ψυχολογία τοῦ Bruner	22	2
» » : » » » »	19	3
» » : Προβλήματα καὶ πειραματισμοὶ γύρω ἀπὸ τὴν διδασκαλία τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν	107	8

Ε. Δ. τῆς Κ. τ. Π.
 ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2007

	Σελ.	Τεύχος
Ι. Σ. Μπρούνερ : «Η έννοια τῆς δομῆς στὴ σύγχρονη Παιδαγωγική» κατὰ μετάφραση Γ. Μαραγκουδάκη καὶ Ἀντωνίου Μπενέκου	11	5
Κ. Πασάκου : Σύγχρονος ἐπιστημονικὴ ἔρευνα καὶ μέθοδοι εἰς Ψυχολογίαν καὶ Παιδαγωγικήν	21	1
» » : » » »	32	2
Γ. Κ. Παπαγεωργίου : Δυσκολίες στὴν ἀνάγνωση καὶ γραφή .	199	10
Τριαντ. Τριανταφύλλου : Αἱ ἀνθρώπιναι σχέσεις εἰς τὴν Ἀγωγήν	2	6
Κ. Χάρη : Ἡ ἐπιστημονικότης τοῦ διδασκάλου καὶ ἡ στάθμη τῶν σπουδῶν του	78	7
Λ. Χουσιάδα : Παρατηρήσεις γιὰ τὴν ἐπαγωγικὴ καὶ παραγωγικὴ σκέψη	4	2

II. ΓΕΝΙΚΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ - ΕΙΔΙΚΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΦΗΡΜΟΣΜΕΝΗ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ - ΨΥΧΙΚΗ - ΥΓΙΕΙΝΗ

Διδακτικοὶ πειραματισμοὶ

Α. Βουγιούκα : Ἐνα εὐκαιριακὸ θρησκευτικὸ μάθημα	181	9
» » : Ἡ προσφορὰ τοῦ Ζαχ. Παπαντωνίου στὰ παιδικὰ γράμματα	36	2
Θεοφράστου Γέρον : Ἡ Ὄρθογραφία τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 1 διδακτικὸν πρόβλημα τοῦ σχολείου	47	3
» » : » » »	35	4
» » : » » »	32	5
Α. Κακαβούλη : Παιδικὰ ἐλαττώματα καὶ ἡ ἀντιμετώπισίς των εἰς τὸ σχολεῖον	39	4
Εὐθ. Κασιώλα : Πορίσματα τέστ Ἀναγνώσεως	30	1
» » : » » »	44	2
» » : » » »	18	4
» » : » » » καὶ Ἀριθμητικῆς	15	5
» » : Τὸ πρόβλημα τῶν καθυστερημένων μαθητῶν στὸ σχολεῖο	186	9
» » : » » »	230	10
Ἀντ. Κρέτση : Ἡ μαθητοποίηση τοῦ μαθητοῦ	26	1
» » : » »	32	2
Γ. Κυριαζοπούλου : Ἡ Σύνταξις τοῦ συγχρόνου Ἀναλυτικοῦ προγράμματος	34	1
» » : » » »	48	2
Ν. Δυμπέρη : Πρότυπα Δημοτικὰ Σχολεῖα	132	8
Γ. Μαραγκουδάκη : Σχέδιον Ἀναλ. Προγραμ. τῆς Α' τάξεως τοῦ Δημ. Σχολείου	1	3

		Σελ.	Τεύχος
	<i>Αντ. Μπενέκου</i> : Συμβολή εις τὸ πρόγραμμα συγκεντρώσεως τῆς διδακτέας ὕλης	24	4
	» » : » » » »	27	6
<i>Τφ</i>	<i>Γ. Ξεκάλου</i> : Τὸ πρόβλημα τῆς ἀναπτύξεως τῆς κοινωνικότητος εἰς τὸ παιδί	26	2
»	» » : » » » »	26	3
»	» » : » » » »	12	4
	<i>Εὐαγ. Παπαγιαννάκη</i> : Τὰ τρία «Ττ»	21	4
	<i>Δ. Κ. Παλυβοῦ</i> : Ἡ ψυχολογία τῶν πεποικισμένων παιδιῶν	174	9
»	<i>Κ. Πασσάκου</i> : Προσπάθειαι ψυχολογικῆς καὶ Παιδαγωγικῆς παρακολουθήσεως τοῦ μαθητοῦ	195	9
	» » : » » » »	243	10
	<i>Ν. Πετρουλάκη</i> : Πηγαι καὶ μορφῆ μαθήσεως	28	5
	<i>Ἑλπ. Σταματάκη</i> : Ἡ φιλολογία τῶν παιδιῶν	228	10
<i>Ε</i>	<i>Ἰω. Χαραλαμποπούλου</i> : Τὰ προβλήματα τῆς Ψυχικῆς Ὑγιεινῆς τοῦ λαοῦ μας	38	1

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΕΣ - ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ

	<i>Θ. Γέρον</i> : Educational Strategy for developing Societies τοῦ Adam Curle — Κριτικὴ Ἀνάλυση	90	7
	<i>Τ. Κυριαζοπούλου</i> : Ἡ Ἐπέκτασις τῆς ὑποχρεωτικῆς φοιτήσεως	137	8
	<i>Ἰω. Καμπανᾶ</i> : Ἐπιθεώρηση τοῦ βιβλίου Ἰω. Κυριαζικίδου : «Εἰσαγωγή στὸν ἐπαγγελματικὸ προσανατολισμὸν»	148	10
	<i>Κ. Κίτσου</i> : Ἰδρυσις Ἰνστιτούτου τῶν ἐπιστημῶν τῆς ἀγωγῆς	35	5
	<i>Ν. Μπάρκα</i> : Ἐκθεσις ἀναφερομένη εἰς τὰς ἐργασίας τοῦ ἐν Ἀθῆναις συγκληθέντος Διεθνoῦς Συνεδρ. Μαθημ)κῶν	40	6
	<i>Αντ. Μπενέκου</i> : Ἐπιθεώρηση βιβλίου : 1) Ἑλπ. Σταματάκη : «Ἡ ἐπιμόρφωσις τῶν ἐνηλίκων» 2) Reiser - Leythman - Frankl - Lefgren : «Μιὰ προσπάθεια συνενώσεως τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως» Μεταφρ. Σχόλια Τρ. Τριανταφύλλου καὶ Γ. Μαραγκουδάκη. 3) Δ. Κ. Βακάλη : «Ἡ Ἐνιαία Συγκεντρωτικὴ Διδασκαλία»	95	7
	» » : Ἡ ἐπιθεώρησις τοῦ βιβλίου Ν. Πετρουλάκη : «Γενικὴ Διδακτικὴ»	147	8
	<i>Γ. Ζύδη</i> : Στατιστικὴ περὶ ἀνωτάτης ἐκπαιδεύσεως	52	2
	<i>Γ. Ξεκάλου</i> : Διεθνῆς ἐκπαιδευτικὴ κίνησις	43	1
	<i>Κ. Πασσάκου</i> : Βιβλιοκρισία τοῦ βιβλίου «Ἡ Κρήτη τοπίον, ἀνθρωποι, γεγονότα, θρύλοι» — Λ. Γ. Πετρίδη	48	6
	<i>Τ. Τριανταφύλλου</i> : Ὁργάνωσις Σεμιναρίου	56	2

ΣΥΜΒΟΛΗ ΕΙΣ ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΕΩΣ ΤΗΣ ΔΙΔΑΚΤΕΑΣ ΥΛΗΣ

ΕΝΑΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΟΣ ΠΕΙΡΑΜΑΤΙΣΜΟΣ ΠΟΥ ΕΓΙΝΕ ΣΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΣΧΟΛΕΙΟ ΜΗΛΙΑΣ ΜΕΤΣΟΒΟΥ

Τοῦ **ΑΝΤ. ΜΠΕΝΕΚΟΥ**, Β. Ed. τοῦ Παν)μίου τοῦ Ἐδιμβούργου

III. ΣΥΝΤΑΞΙΣ ΕΒΔΟΜΑΔΙΑΙΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ

Ἐπάρχουν τρία θεμελιώδη προβλήματα, τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ συζητηθοῦν ἐπὶ τοῦ προκειμένου: τὸ τεχνικόν, τὸ καθαρῶς παιδαγωγικόν καὶ τὸ διδακτικόν.

α) **Τὸ τεχνικὸν πρόβλημα.** Τοῦτο συνδέεται μὲ τὴν διάταξιν τῶν μαθημάτων καὶ τὴν ἀπόδοσιν τῶν ὥρῶν δι' ἕκαστον μάθημα ἐντὸς τῆς ἡμέρας, ὅσον καὶ ἐντὸς τῆς ἐβδομάδος, ἐφ' ὅσον εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ ἀκολουθήσωμεν τὸ Ε.Α.Π. Τὸ Ε.Α.Π. ὀρίζει ἀριθμὸν περιόδων διδασκαλίας δι' ἕκαστον μάθημα. Ὁ ἀριθμὸς ὁμοῦ τῶν περιόδων δὲν εἶναι ὁ αὐτὸς δι' ὅλα τὰ μαθήματα. Οὕτω, ἐνῶ διὰ τὰ Θρησκευτικὰ ὀρίζονται δύο ὥραι ἐβδομαδιαίως διὰ τὰς τάξεις Γ' καὶ Δ' καὶ τρεῖς ὥραι διὰ τὰς τάξεις Ε' καὶ ΣΤ', διὰ τὴν Φ. Ἱστορίαν ὀρίζονται τρεῖς καὶ δύο, ἀντιστοίχως. Τὸ θέμα χρήζει προσεκτικῆς μελέτης δι' οὐσιαστικούς λόγους, δεδομένου ὅτι αἱ περίοδοι ἐπιβάλλονται ἐκ τῆς ἐκτάσεως τῆς ὕλης καὶ τῆς κατανομῆς τῶν μαθημάτων. Εἰς τὴν ἀνωτέρω περίπτωσιν, πλὴν τῆς Φ. Ἱστορίας εἰς τὴν Ε' καὶ ΣΤ', ὑπάρχουν ἀνὰ δύο ὥραι Φ. Πειραματικῆς καὶ Χημείας, ἀμφότεραι ἀνήκουσαι εἰς τὸν κλάδον τῶν Φυσικῶν Ἐπιστημῶν, ἐνῶ ἡ ὕλη τῆς Γ' καὶ Δ' εἶναι πλουσιωτάτη.

Τὸ πρόβλημα λύεται μὲ τὴν εὐσυνειδησίαν καὶ τὴν μεθοδικότητα τοῦ διδασκάλου. Εἶναι ἐνδεχόμενον μίᾳ ἐβδομάδι ἢ ἐβδομάδεις νὰ διαρκέσουν περισσότερον τῶν ἑξ ἡμερῶν ἀναλόγως τῆς ἐνότητος καὶ τοῦτο εἰς ἀντιστάθμισμα - οὐδέποτε εἰς βάρος - ἄλλων μαθημάτων, τὰ ὁποῖα ἀπαιτοῦν ὀλιγωτέρας ὥρας διδ) λίας. Εἶναι ἐπίσης ἐνδεχόμενον νὰ ἐξαντληθῇ ἡ ὕλη ἐνὸς μαθήματος καὶ τὴν θέσιν νὰ καταλάβουν ἐνότητες ἐξ ἄλλων μαθημάτων. Τοῦτο φαίνεται ἀνορθόδοξον. Ἀνήκει ὁμοῦ εἰς τὴν σφαῖραν τῆς παιδαγωγικῆς ἐλευθερίας καὶ δημιουργικότητος.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἡμερησίαν διάταξιν τῶν καθ' ἕκαστον μαθημάτων, ἰσχύουν οἱ αὐτοὶ παιδαγωγικοὶ καὶ ψυχολογικοὶ λόγοι οἱ ὁποῖοι ἰσχύουν καὶ διὰ τὴν σύνταξιν τῶν συνηθισμένων Ὁρολογίων Προγραμμάτων. Ἡ δυσχέρεια ἢ ὁποῖα προκύπτει ἐν προκειμένῳ εἶναι ἡ τοποθέτησις τῶν ὥρῶν διδασκαλίας τῆς Κ.Ε.Ε. ἢ τοῦ Κ.Μ.Ε. Ἐπειδὴ τὸ αὐτὸ μάθημα παίρνει τὴν θέσιν τριῶν ἄλλων μαθημάτων διατεταγμένων ἐντὸς τῆς αὐτῆς ἡμέρας (τὰς πρωῖνάς καὶ ἀπογευματινάς ὥρας), ὡς εἶναι λ.χ. Θρησκευτικὰ τὸ πρωῖ καὶ Ἱστορία τὸ ἀπόγευμα καὶ Φ. Ἱστορία, προκύπτει ἡ δυσχέρεια

κατανομής τῶν ὥρῶν ἐντὸς τῆς ἡμέρας καὶ ἐντὸς τῆς ἐβδομάδος. Ἐπιτρέπεται γὰρ γίνωνται τρεῖς ὥραι διδασκαλίας ἐπὶ ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ μαθήματος τὴν αὐτὴν ἡμέραν; Τὸ πρόβλημα ἔχει τὴν δυσχέρειάν του, ἔχει ὅμως καὶ τὸ πλεονέκτημά του. Ἐν πρώτοις, ἡ εἰσαγωγή εἰς τὴν νέαν ἐνότητα ἀπαιτεῖ μεγαλύτερον χρόνον ἀπὸ τὸν συνηθῆ (ἡμίωρον ἢ ὥραν). Ὁμοίως καὶ ἡ λήξις τῆς ἐνότητος διὰ λόγους ἐπαναλήψεως, ἐμπεδώσεως κλπ. Τιοιουτοτρόπως ἡ εἰσαγωγή καὶ τὸ τέλος δέον ὅπως καλύπτουν δύο περιόδους διδασχῆς. Αἱ ὑπόλοιποι ὥραι κατανέμονται ἀναλόγως, ὥστε δὲν ἀπομένει ἡμέρα κενὴ εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν Κ.Ε.Ε. Πέριξ τοῦ ἄξονος τούτου τοποθετοῦνται τὰ ὑπόλοιπα μαθήματα, χωρὶς ἢ διὰ ταξίς γὰρ εἶναι ὑποχρεωτικὴ διὰ τὸν διδάσκαλον. Τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ μαθητοῦ, ἡ εὐκαιρία, ἡ ἐξέλιξις τῆς ἐνότητος καὶ ἡ εὐελιξία τοῦ διδάσκοντος συνιστοῦν τὸν γνώμονα.

Παραθέτομεν κατωτέρω τὰ δύο ἐβδομαδιαία προγράμματα, ποὺ συνετάχθησαν καὶ ἐχρησιμοποιήθησαν εἰς τὸ σχολεῖον τοῦτο.

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΕΒΔΟΜΑΔΙΑΙΑΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ Γ' - Δ' ΤΑΞΕΩΣ

ΔΕΥΤΕΡΑ	ΤΡΙΤΗ	ΤΕΤΑΡΤΗ	ΠΕΜΠΤΗ	ΠΑΡΑΣΚ.	ΣΑΒΒΑΤΟΝ
Κ.Ε.Ε. 8-10	Ἀνάγν. 8-9	Ἀνάγν. 8-9	Ἀνάγν. 8-9	Ἀνάγν. 8-9	Ἐκθεσις 8-10
Ἀνάγν. 10-11	Γραμμ. 9-10	Ἀριθ. Γ' 9-9 1)2	Ἀριθ. Γ' 9-9 1)2	Ἀριθ. Γ' 9-9 1)2	
	Κ.Ε.Ε. 10-11	Ἀριθ. Δ' 9 1)3 - 10	Ἀριθ. Δ' 9 1)2-10	Ἀριθ. Δ' 9 1)2-10	
Γραμμ. 11-12	Ἰχνυρ. 11-12	Κ.Ε.Ε. 10-12	Κ.Ε.Ε. 10-11 Ἰχνυρ. 11-12	Κ.Ε.Ε. 10-11 Ἔδ. 11-11)2	Κ.Ε.Ε. 10-12

Μ. Μ.

Καλλιγρ. 2-3	Καλλιγρ. 2-3		Χειροτ. 2-3		Χειρ. 2-3
Ἔδική-Γυμν. 3-4	Ἔδική-Γυμν. 3-4		Ἔδικ.-Γυμν. 3-4		Γυμναστ. 3-3 1)2

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΕΒΔΟΜΑΔΙΑΙΑΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ Ε'- ΣΤ' ΤΑΞΕΩΣ

ΔΕΥΤΕΡΑ	ΤΡΙΤΗ	ΤΕΤΑΡΤΗ	ΠΕΜΤΗ	ΠΑΡΑΣΚ.	ΣΑΒΒΑΤΟΝ	ΩΡΑΙ
Κ.Ε.Ε.	Ἀνάγνωσις	Ἀνάγνωσις	Ἀνάγνωσις	Ἀνάγνωσις	Ἐκθέσις	8-9
»	Γραμματική	Ἀριθ. Ε'	Ἀριθ. Ε'	Ἀριθ. Ε'	»	9-9 1)2
»	»	» ΣΤ'	» ΣΤ'	» ΣΤ'	»	9 1)2-10
Ἀνάγνωσις	Κ.Ε.Ε.	Κ.Ε.Ε.	Κ.Ε.Ε.	Κ.Ε.Ε.	Κ.Ε.Ε.	10-11
Γραμματική	Γεωμετρία	Καλλιγρ. Ἰνογραφ.	ᾠδική Γυμν.	Χειροτεχ.	»	11-12
					Εὐαγγελ.	12-1

Μ. Μ.

Θρησκευτ.	Θρησκευτ.	Ἀγ. Πολίτου	Καλλιγρ. Ἰχνογρ.	2-3
ᾠδική-Γυμν.	ᾠδική-Γυμν.	Χειροτεχνία	ᾠδική-Γυμν.	3-4

Σημείωσις: Εἰς τὸν Α' κύκλον συνδιδασκαλίας τὴν θέσιν τῶν Θρησκευτικῶν παίρνουν ἡ Φυσικὴ Πειραματικὴ καὶ Χημεία, διότι τὰ Θρησκευτικὰ ὀργανώνονται σὲ ἐνότητες παράλληλεις μετὰ τῆς Ἱστορίας τοῦ Βυζαντινοῦ Πολυμοῦ.

Ἐκ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ προγράμματος εἰς τὰς ὡς ἄνω τάξεις ἀπεδείχθησαν τὰ κάτωθι: Ἐν πρώτοις, τὸ σύστημα προσφέρεται δι' ἡμιημερήσιον πρόγραμμα, δοθέντος ὅτι τὰ πρῶτεύοντα μαθήματα διδάσκονται κατὰ τὰς πρώτας πρωϊνὰς ὥρας καὶ εἰς τὰς περιπτώσεις συνδιδασκαλίας τὰ καλλιτεχνικὰ μαθήματα εἶναι δυνατόν νὰ ἔχουν διδαχθῆ μέχρι τῆς 1ης μεσημβρινῆς.

Ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τοῦ προγράμματος καὶ ἐτονίσθη καὶ ἄνωτέρω, ὅλα τὰ μαθήματα δὲν ἐντάσσονται εἰς τὰς Ε.Ε. ἐφ' ὅσον διατηροῦμεν τὴν σημερινὴν διάταξιν τῆς ὕλης. Οὕτω, κεχωρισμένως ἐδιδάχθησαν τὰ Θρησκευτικὰ τῆς Ε' τάξεως, ἢ Ἀγωγή τοῦ Πολίτου καί, φυσικά, ἢ Σωματικὴ Ἀγωγή. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ διὰ τὰ Θρησκευτικὰ τῆς Γ' τάξεως (Παλαιὰ Διαθήκη).

Ἐν τούτοις πλείσται ἐνότητες ἐκ τῆς Ἀγωγῆς τοῦ Πολίτου ἐνετάχθησαν εἰς τὴν ὕλην τῶν ἐνοτήτων τῆς Ἱστορίας, τῆς Ἀνθρωπολογίας καὶ τῶν Θρησκευτικῶν. Ἀπεδείχθη δὲ ὅτι ὅλη ἢ ὕλη τοῦ μαθήματος τούτου δύναται νὰ συγκροτηθῆ εἰς ἐνότητας αἱ ὁποῖαι ἀπορροφῶνται ὑπὸ τῶν ἀναφερθέντων μαθημάτων καὶ δὴ τῆς Ἱστορίας, ὅταν θεβαίως αὕτη διδάσκεται ὡς Ἱστορία τοῦ πολιτισμοῦ καὶ οὐχὶ ὡς δοξολογία τῶν στρατηγῶν οἱ ὁποῖοι ἐκέρδισαν τὰς νίκας των μετὰ τὸ ἀντίτιμον τοῦ ἐνὸς ἑκατομμυρίου νεκρῶν καὶ τὸ κέρδος τοῦ ἡμίσεος ἑκατομμυρίου σκλάβων. *

Τὸ αὐτὸ δύναται νὰ λεχθῆ καὶ περὶ τῆς ὕλης τῶν Θρησκευτικῶν τῆς Ε' τάξεως καὶ ὑπάρχει, ἐπὶ πλέον, ἡ δυνατότης διὰ τὴν ὕλην τῆς Φ. Ἱστορίας νὰ παραλληλισθῆ μετὰ τὴν ὕλην τῆς Γεωγραφίας (εἰς τὰς τάξεις Ε' καὶ ΣΤ'). Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, γίνεται παράλληλος ἐξέτασις καὶ ἐρμηνεία γεγονότων, καταστάσεων καὶ ἐξελίξεων ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ χώρου καὶ κατανόησις τῶν φάσεων καὶ ἐξελίξεως τοῦ πολιτισμοῦ εἰς τὰς αὐτὰς χρονικὰς περιόδους. *

Τὸ σημερινὸν Πρόγραμμα ἀγνοεῖ τελείως τὴν συνέχειαν τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τὴν συνάφειαν τοῦ χώρου καὶ τὴν παραλληλότητα τοῦ χώρου - χρόνου. Καὶ συμβαί-

(1) Ὁ πειραματισμὸς συνεχίζεται σὲ ἄλλο σχολεῖο καὶ θὰ δοθῆ σὲ δημοσιότητα πληρῆρες σχέδιο ἐνοτήτων ὅλων τῶν μαθημάτων καὶ γιὰ ὅλες τὶς τάξεις.

γει τὸ παράδοξον καὶ παιδαγωγικῶς ἀπαράδεκτον γεγονός νὰ δρίζεται διὰ τὰς τάξεις Ε' καὶ ΣΤ' (Α' κύκλος συνδιδασκαλίας) ἢ Ἱστορία τοῦ Βυζαντίου (εἰς τὸν χώρον τῶν Βαλκανίων καὶ τῆς Εὐρώπης), ὡς γεωγραφικὴ δὲ ὕλη ἢ... Ἀσία, Ἀφρική, Αὐστραλία κλπ. καὶ ὡς ὕλη τῆς Φ. Ἱστορίας ἕνα μίγμα ζωϊκοῦ κόσμου ἐκ τῶν Εὐκράτων, θερμῶν καὶ ψυχρῶν χωρῶν. Τὸ θέμα ὁμῶς μᾶς φέρνει εἰς τὸ καίριον πρόβλημα τῆς ἀναμορφώσεως τοῦ Ἀναλυτικοῦ Προγράμματος καὶ τοῦτο εὐρίσκεται ἔξω ἀπὸ τὰ ὄρια τῆς παρούσης ἐκθέσεως.

β) Τὸ παιδαγωγικὸν πρόβλημα. Τὸ ἐρώτημα ἐδῶ εἶναι κατὰ πόσον ἕνα τέτοιο πρόγραμμα ἀνταποκρίνεται εἰς τὰς ἀνάγκας καὶ τὰ διαφέροντα τοῦ παιδιοῦ. Ἐπὶ πλεόν, ἐνισχύει τὴν ἔγερσιν τῶν διαφερόντων καὶ συντελεῖ εἰς τὴν διατήρησιν τοῦ ἀπαξ ἐγερθέντος ἐνδιαφέροντος; Ἡ μήπως ἡ διαρκὴς ἀπασχόλησις τοῦ μαθητοῦ μὲ τὸ αὐτὸ θέμα μαραίνει τὸν ζῆλον καὶ τὴν δημιουργικότητα αὐτοῦ;

Ἐν πρώτοις, μολονότι παλὺς γίνεται λόγος περὶ παιδικῶν διαφερόντων καὶ τῶν παιδικῶν ἀναγκῶν, ἐν τούτοις πολὺ ὀλίγα ἐλέχθησαν περὶ τοῦ τί εἶναι ἀνάγκη καὶ τί εἶναι διαφέρον. Εἶναι αἱ ἀνάγκαι καὶ τὰ διαφέροντα κοινὰ δι' ὅλους τοὺς πολιτισμούς; Οἱ ψυχολόγοι καὶ παιδαγωγοὶ τῶν πρώτων δεκαετιῶν τοῦ παρόντος αἰῶνος εἶχον πολὺ ὀλίγον σκεφθῆ τὸ θέμα καὶ οὐδέποτε καθώρισαν τὰς σχέσεις μεταξὺ τοῦ ὅ,τι αὐτοὶ ὠνόμαζαν ἀνάγκη καὶ διαφέρον καὶ τοῦ πολιτισμοῦ. Δὲν εἶχον σκεφθῆ νὰ καθορίσουν κατὰ πόσον ὁ πολιτισμὸς δημιουργεῖ καὶ ἐπιβάλλει ἀνάγκας καὶ διαφέροντα. Συμπέρα: Ἡγνωθήτε τελείως ὁ παράγων πολιτισμὸς εἰς τὸν καθορισμὸν τῶν σχολικῶν προγραμμάτων καὶ τῶν διδακτικῶν σχημάτων, τὰ ὁποῖα ἔχουν ὡς κέντρον τὸ παιδί. Ὅπως καὶ ἀνωτέρω ἐτονίσθη (σελ 27, τεύχος 4, 1963 τοῦ περιοδ.) τὸ μόνον βέβαιον εἶναι ὅτι ἡμποροῦμε νὰ δημιουργήσωμε ποικίλα διαφέροντα διὰ τῆς καταλλήλου σχολικῆς ζωῆς, διδακτικῆς συμπεριφορᾶς καὶ τῆς ἐπιλογῆς τῆς ὕλης.

Τὸ ὑπὸ συζήτησιν πρόγραμμα ἐδοκιμάσθη ἐπὶ τῶν ἀπόψεων αὐτῶν καί, καθ' ὅσον δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν ἀντικειμενικῶς, ἀπεδείχθη ὅτι, μὲ ὠρισμένας εἰσηγηθείσας ἤδη τροποποιήσεις, προσφέρεται λίαν ἱκανοποιητικῶς εἰς τὴν ἀναμόχλευσιν τῆς παιδικῆς περιεργείας, τὴν ἔξαρσιν τῆς δημιουργικῆς φαντασίας καὶ τὴν διάθεσιν διὰ πνευματικὴν περιπέτειαν καὶ δημιουργίαν. Εἰλικρινῶς, ἀρχίσαμε μὲ τὸν φόβον ὅτι τὸ διδακτικὸν μᾶς σχῆμα θὰ ἀπετύγχανε εἰς τὸ νὰ κρατήσῃ ἀδιάπτωτον τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ μαθητοῦ καθ' ὅλην τὴν ἐβδομάδα. Τοῦτο ὁμῶς σπανίως ἢ οὐδόλως παρετηρήθη. Ἀντιθέτως, περὶ τὸ τέλος τῆς ἐβδομάδος τὸ ἐνδιαφέρον ἐκορυφοῦτο καὶ ἡ δραστηριότης ἐπεταχύνετο, μὲ τὴν αὐτὴν ἀναλογίαν μὲ τὴν ὁποῖαν ἡ ἔντασις κορυφοῦται εἰς τὸ τέλος μιᾶς κινηματογραφικῆς ἢ θεατρικῆς παραστάσεως. Ἡ διάθεσις αὐτὴ ἦτο πάντοτε ἀνάλογος μὲ τὴν καταλληλότητα τῆς συγκεντρώσεως καὶ τὴν ἐπιλογὴν τῶν ἑνοτήτων. Ἡ ἑνότης τῆς ἐβδομάδος πρέπει νὰ συνθέτῃ ἕνα ἀρχιτεκτονικὸν δημιούργημα, ἕνα συνάριο τοῦ ὁποῖου συγγραφεὺς καὶ σκηνοθέτης εἶναι ὁ ἴδιος ὁ διδάσκων, ἕνα δράμα εἰς τὸ ὁποῖον πρωταγωνιστοῦν οἱ ἴδιοι οἱ μαθηταί. Διὰ τοῦτο χρειάζεται ἰδιαιτέρα προσοχὴ εἰς τὴν συγκρότησιν τῶν ἐνοτήτων, αἱ ὁποῖαι πρέπει νὰ ἔχουν αὐτοτέλειαν, νὰ συνιστοῦν ἐν ἑνίαιον ὅλον καὶ νὰ συνδέωνται, εἰ δυνατό, χρονικῶς ἢ τοπικῶς μὲ τὴ προηγηθεῖσαν καὶ τὴν ἐπομένην.

Τὸ θέμα, ἴσως, εἶναι ἐνδιαφέρον ἀπὸ μιᾶς ἄλλης πλευρᾶς, ἀπὸ τὴν ἀποψιν τῆς μνήμης. Τί ἀπομένει ἀπὸ τὴν ἐνότητα καὶ πῶς γίνεται ἡ μεταπήδησις ἀπὸ τοῦ ἑνὸς μαθήματος εἰς τὸ ἄλλο ὅταν παρέρχεται διάστημα ἑνὸς μηνός; Καθ' ἡμᾶς τὸ πρόβλημα εἶναι σοβαρὸν, ἀλλὰ ὑπάρχουν ἔξ ἴσου σοβαροὶ λόγοι νὰ πιστεύωμεν, ὅτι δὲν εἶναι ἄλυτον.

Ἐν πρώτοις, ὡς ἀμέσως ἐτονίσθη, μία Ε.Ε. πρέπει νὰ ἔχη κάποιαν αὐτοτέλειαν, ὥστε ἡ συνέχεια τῶν γεγονότων νὰ μὴ ἀποτελῇ οὐσιώδη παράγοντα εἰς τὴν διατήρησιν τῆς ὕλης.

Δεύτερον, όταν ή έπεξεργασία είναι πλήρης και έπιτυχής, τó θέμα τής έπαναφορᾶς είναι θέμα λεπτομερειακόν.

Τρίτον, όπως φαίνεται από τó εβδομαδιαίον πρόγραμμα, ή έναρξις γίνεται με δύο περιόδους, όποτε ή πρώτη περίοδος αφιερούται εις έπανάληψιν τών προηγηθέντων.

Τέλος, και σπουδαιότερον, τó θέμα τής μνήμης είναι κατά βάσιν θέμα παιδαγωγικῆς φιλοσοφίας. Τó πώς θα αντιμετωπισθῆ ή μνήμη, εξαρτάται από τó αν ó διδάσκαλος θεωρῆ τήν άσκησιν τής μνήμης τόν κυριώτερον διδακτικόν σκόπον του, αν θεωρῆ τήν μνήμην ιδιαιτέραν λειτουργίαν και αν τó θέμα τής απομνημονεύσεως τής ύλης τó αντιμετωπίζη ως άπλην καταγραφῆν γεγονότων ή ως κατανόησιν και όργάνωσιν τής ύλης εις όργανικά σύνολα, τά όποια συνιστοῦν τήν όλην πνευματικῆν συγκρότησιν τοῦ ατόμου. Είς τί θα χρησιμεύσῃ λ.χ. ή έπαναφορᾶ εις τήν μνήμην τοῦ ύλικού τής μαθήσεως, όταν ó μαθητής ἔχη κατανόησει όλα περι έντόμων (όταν προσφερθῆ εις μίαν καλῶς ώργανωμένην ένότητα και με μίαν άρίστην διδακτικῆν ένέργειαν) και ἔχη συνειδητοποιήσει τήν διέπουσαν αὐτά νομοτέλειαν; * Είς τί θα χρησιμεύσῃ ή συνέχεια, όταν διδαχθῆ τὰ περι τής Ἀργοναυτικῆς Ἐκστρατείας εις μίαν ένότητα και εις άλλην τὰ περι Ἡρακλέους; Τó αὐτό ήμπορεῖ νά λεχθῆ και διά τήν ένότητα «Ο χῶρος τής Βαλκανικῆς», ή όποία ἔχει τήν αὐτοτέλειάν της και, όταν κατανοηθῆ καλῶς ó κύκλος τών παραγόντων οἱ όποιοι συνετέλεσαν εις τήν τοιαύτην διαμόρφωσιν τοῦ πολιτισμοῦ και τής Ἱστορίας, ως είναι ποικιλία λαῶν, όρια κρατῶν, σχέσεις πολιτικάι, κλπ. δίδει τó μέτρον τής έπιτυχίας κατά τήν διδασκαλίαν τής λοιπῆς Εὐρώπῃν διά τών έπιτυχῶν παραλληλισμῶν συγκρίσεων κλπ. Ἀλλά άρκετά περι αὐτοῦ.

γ) Τό Διδακτικόν πρόβλημα. Τοῦτο είναι συνδεδεμένον με τήν προετοιμασίαν τοῦ διδασκάλου και τήν μεθοδικῆν ένέργειαν κατά τήν έπεξεργασίαν τών Ἐνοτήτων. Ὡς άνωτέρω έτονίσθη, δέν είναι πάποτε εύκολον ἔργον ή συγκένρωσις τοῦ ύλικού όλων τών μαθημάτων και ώρισμένα μαθήματα θα διδαχθοῦν άναγκαστικῶς ως ξεχωριστά ή ώρισμένη ύλη εις αὐτοτελεῖς ή αὐτονόμους ένότητας, ως είναι τὰ Θρησκευτικά Γ' τάξεως (Παλιὰ Διαθήκη), τὰ προβλήματα τόκου κ.τ.τ. Τονίζομεν τοῦτο πρὸς άποφυγήν συνηθισμένων σφαλμάτων, τά όποια άπορρέουν από ύπερβολικόν ένθουσιασμόν και ζήλον πρὸς τó νέον και τόν τύπον τοῦ νέου. Και ó κίνδυνος επί τοῦ προκειμένου είναι ή... ὑπερσυγκένρωσις.

Ἐνας άλλος κίνδυνος είναι ή σύγχυσις μεταξύ Συγκεντρώσεως και Μεθόδου. Πολλάκις κατά τó παρελθόν ειχε γίνει ταύτησις εκ μέρους τών διδασκάλων τής Ε.Σ.Δ. με τήν Ὀλικήν μέθοδον άναγνώσεως. Δυνατόν νά συμβῆ τó ἴδιον και με προτεινομένην συγκέντρωσιν. Ἐν τούτοις θα πρέπει νά τονισθῆ ότι τó σχῆμα τοῦτο τής συγκεντρώσεως είναι άνοικτόν εις πᾶσαν μεθοδικῆν πρωτοβουλίαν τοῦ διδάσκοντος. Τó πρόγραμμά μας προέβλεπε τήν άπόπειραν εισαγωγῆς άτομικοποιημένης διδασκαλίας και διαλεκτικῆς. Τελικῶς, έπειδή τó πνευματικόν επίπεδον τών μαθητῶν ήτο όμαλόν χωρις μεγάλας διαφοράς και έπειδή εκρίναμεν, ότι ή διαλεκτική ήτο ή πλέον προσιδιάζουσα μορφή έργασίας διά τó Σχολεῖον τοῦτο όπου τó κεντρικόν πρόβλημα ήτο ή εκμάθησις και κυριαρχία τής γλώσσης, ή άτομικοποιημένη διδασκαλία δέν ἔλαβε τήν προβλεπομένην έκτασιν. Ἐκ τής μετρίας όμως χρήσεως αὐτῆς έπέισθημεν, ότι εις τó υπό συζήτησιν σχῆμα ή μορφή αὐτή διδακτικῆς ένεργείας δύναται νά άποδῆ καρποφόρος και μάλιστα περισσότερον πάσης άλλης διδακτικῆς μεθόδου. Ὁ λόγος είναι ότι ó μαθητής ἔχει πρὸ αὐτοῦ ένα συγκεκριμένον πρόγραμμα τó όποῖον γνωρίζει εκ τών προτέρων και τó πρόγραμμα τοῦτο χρησιμεύει ως όδηγός όχι μόνον ως πρὸς τήν έπεξεργαστέαν ύλην, αλλά και ως πρὸς

(1) Βλέπε : Α. Μπενέκου : Εισαγωγή εις τήν Ψυχολογίαν τοῦ Bruner. Παιδική Ψυχ. Ἐπιθεώρ. 1963, τ. 2, 3.

τούς τομείς πρὸς τοὺς ὁποίους θὰ πρέπει νὰ ἐπεκτείνῃ τὰς δραστηριότητάς του. Πρὸς τοῦτο ἐπιβάλλεται, ὅπως ὁ διδάσκαλος ἔχῃ συντεταγμένον ἀπ' ἀρχῆς τὸ σχέδιον τῶν Ἑνοτήτων καὶ δίδῃ τοῦτο εἰς τοὺς μαθητὰς εἰς μηνιαῖα σχέδια, τὰ ὁποῖα συνιστοῦν ἓνα πλήρη κύκλον ἐργασιῶν ἐπὶ ὅλων τῶν μαθημάτων, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν τὴν βάση τῆς συγκεντρώσεως.

Εἶναι προφανές ὅτι ὑπὸ τὴν μορφήν αὐτὴν τὸ πρόγραμμα διευκολύνει καὶ τὸν διδάσκοντα καὶ τὸν διδασκόμενον. Διότι καὶ ὁ διδάσκων ἔχει εἰς χεῖρας του ἓνα συγκεκριμένον μηνιαῖον πρόγραμμα καὶ τοῦτο δύναται νὰ τοῦ χρησιμεύσῃ ὡς ὁδηγὸς διὰ τὴν συγκέντρωσιν τῆς ὕλης τῶν συνυφαινομένων μαθημάτων, τὴν ἐξεύρεσιν καὶ συγκέντρωσιν τῶν ἐποπτικῶν μέσων διδασκαλίας, βιβλίων, κλπ. τὰ ὁποῖα ἀκολουθῶς θέτει εἰς τὴν διάθεσιν τῶν μαθητῶν του. Ἀπὸ ἐκεῖ καὶ πέρα, δὲν ἔχει παρὰ νὰ ἐποπτεύῃ, νὰ ἐλέγχῃ, νὰ συντονίζῃ καὶ συμπληρῶνῃ τὸ ὕλικόν του (καρτέλλες, κείμενα, εἰκόνες κλπ.). Πραγματικῶς, ὁσάκις τοῦτο ἀπέβη κατορθωτὸν εἰς τὸ σχολεῖον μας ἢ τὰς τάξεις μετεβάλετο εἰς ἀληθινὴν κυψέλην καὶ τὸ διδακτέον ὕλικόν ἀφωμοιοῦτο εἰς μικρότερον χρονικὸν διάστημα, ἐν συγκρίσει μὲ τὴν μορφήν τῆς διαλεκτικῆς διδασκαλίας *

Ἐν κατακλείδι θὰ ἔπρεπε νὰ συνοψίσωμε τὰ πλεονεκτήματα καὶ τὰ ἐλαττώματα. Ἡ μορφή δὲμὸς τὴν ὁποῖαν ἢ ὀλη ἔχθεσις ἔλαβε, καθιστᾶ, νομίζω, τὴν ἀπόπειραν περιττήν. Δι' ἡμᾶς θὰ ἦτο εὐχῆς ἔργον ἂν θὰ ἠδυνάμεθα καὶ μὲ τὴν περιορισμένην ἀναδιάταξιν τῆς διδακτέας ὕλης νὰ συνεχίσωμεν τὴν προσπάθειάν μας μὲ στενωτέραν συνεργασίαν μετὰ τοῦ προϊσταμένου μας, χάρις εἰς τὴν ἀνοχὴν καὶ μόνον τοῦ ὁποίου ἐπραγματοποιήθη ἓνα τεράστιον ἔργον.

VI. ἙΡΜΗΝΕΙΑ ΤΟΥ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ

α) Θεωρητικὴ θεμελίωσις καὶ πρακτικὴ προοπτικὴ τοῦ σχεδίου.

Ἐγένετο λόγος ἀνωτέρω περὶ πρωτοτύπου ὀργανώσεως τῶν Καλλιτεχνικῶν μαθημάτων προσηρμοσμένων εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ ἀνωτέρω συζητηθέντος σχήματος ἐργασίας καὶ ἐλέχθη ὅτι ἡ ὀραιότερα ἐκδήλωσις τοῦ προγράμματος ὕπῆρξεν ἡ ἐκφραστικὴ αὐτοῦ πλευρά, δηλαδὴ αἱ καλλιτεχνικαὶ δραστηριότητες τῶν μαθητῶν. Εἰς τί ἀκριβῶς συνίστατο τοῦτο;

Ὁ σκοπὸς τοῦ προγράμματος τούτου ἐφάπτεται μὲ τὴν καρδίαν τῆς ἀποστολῆς τῆς Τέχνης. Ἡ Τέχνη, ἐκλαμβάνεται ἐδῶ εἰς τὴν γενικὴν τῆς ἔγνοιαν, ὡς ἔκφρασις, ὡς προσπάθεια τοῦ ἀνθρώπου νὰ ἐπικοινωνήσῃ μὲ τὸν περὶ αὐτοῦ κόσμον διατυπῶνων εἰς μίαν μορφήν τὴν ὁποῖαν τοῦ ἐπιβάλλει τὸ εἰς τὴν διάθεσίν του ὕλικόν (λέξεις, πηλὸς, μάρμαρον, χρῶμα κλπ.) τὸν πλοῦτον τῶν βιωμάτων του, ὁ ὁποῖος, μὲ τὴν σειρὰν του, εἶναι ἀνάλογος μὲ τὴν ἰκανότητα τοῦ καλλιτέχνου νὰ ἀνακαλύπτῃ τὴν ἀπειρίαν τῶν δυνατοτήτων τῶν πραγμάτων τοῦ κόσμου καὶ τῶν σχέσεων αὐτῶν μὲ τὸν ἑαυτὸν του καὶ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους καὶ ἐκεῖθεν νὰ πραγματώσῃ τὸν ἑαυτὸν του ὅσον τὸ δυνατόν πληρέστερον.

Ἐνας ἐκ τῶν σκοπῶν τῆς διδασκαλίας τῶν Καλλιτεχνικῶν μαθημάτων εἰς τὸ σχολεῖον θὰ πρέπει νὰ εἶναι ἀκριβῶς ἡ προσπάθεια νὰ παράσχωμεν εἰς τὸ παιδί, εἰς κάθε παιδί χωριστά, τὴν δυνατότητα νὰ πραγματοποιήσῃ τὸν ἑαυτὸν του ἀναπτύσσοντας ἐγτὸς του τὴν ἔξιν καὶ δύναμιν πρὸς ἐξερεύνησιν τοῦ κόσμου καὶ τῶν ἀπειρων δυνατοτήτων τῶν πραγμάτων, τὴν δίψαν πρὸς ἀνακάλυψιν καὶ περιπέτειαν μέσα εἰς τὸ πλῆθος τῶν πιθανοτήτων, τὰς ὁποῖας προσφέρει τὸ περιβάλλον.

(1) Ἐνταῦθα δεόν νὰ σημειωθῇ, ὅτι τὸ σχῆμα ἐργασίας προσφέρεται διὰ τὴν διάκρισιν τῆς τάξεως εἰς ὀμάδας ἀναλόγως τῆς ἐπιδόσεως τῶν μαθητῶν ὁπότε ὁ διδάσκων ἐνεργεῖ ὡς πραγματικὸς ὁδηγὸς καὶ οὐχὶ ὡς ὀδοστρωτήρ.

Συνήθως λέγεται ότι η καλλιτεχνική δημιουργία είναι αϋθόρμητος, ασυγκράτητος έκφρασις βιωμάτων. Τοῦτο εἶναι μέχρις ἐνός σημείου ἀληθές. Ἀλλά ἔχει ὀδηγήσει εἰς ἐπιζημίους πλάνας καὶ ἡ κυριώτερα ἐξ αὐτῶν εἶναι ἡ παραγνώρισις τοῦ βασικοῦ στοιχείου τῆς πειθαρχίας ἢ οἰκονομίας, ἡ ὁποία χαρακτηρίζει τὴν μεγάλην τέχνην, τὸ κλασικὸν δημιούργημα. Εἶναι τὸ στοιχεῖον τοῦτο τὸ ὁποῖον μᾶς κινεῖ εἰς τὴν διάκρισιν μεταξὺ ἐνός ωραίου κάρτ - ποστᾶλ καὶ ἐνός ἀντιτύπου μιᾶς κλασικῆς δημιουργίας. Τὸ στοιχεῖον τοῦτο δύναται νὰ διατυπωθῆ ὡς ἡ προσπάθεια τοῦ καλλιτέχνου νὰ κυριαρχίση ἐπὶ τοῦ χώρου καὶ τοῦ ὕλικου κατὰ τρόπον ὁ ὁποῖος τὸν καθιστᾷ ἱκανὸν νὰ ἐκμεταλλευθῆ τὸ maximum τῶν δυνατοτήτων τῶν πραγμάτων ἐπιλέγων πρὸς ἕξαρσιν τὴν «εὐτυχεστέραν στιγμήν» τῆς ροῆς ἢ τῶν γεγονότων ἢ τῆς καταστάσεως τῶν πραγμάτων.

Ἀντιλαμβανόμεθα τώρα εἰς τί συνίστατο ὁ διατυπωθεὶς ἀφορισμὸς εἰς τὸ σχέδιον ἐργασίας (*) καὶ εἰς τί ἀπέβλεπον αἱ ὀργανωθεῖσαι καλλιτεχνικαὶ ἐκδηλώσεις τῶν μαθητῶν καὶ τῶν μαθητριῶν τοῦ Σχολείου.

Τὸ «Πρότυπον Δωματίου» δὲν ἦτο παρὰ συγκεκριμένη ἐφαρμογή (καὶ πειραματισμὸς) τῆς ἀπόψεως αὐτῆς περὶ παιδικῆς τέχνης, μία ἰδέα ἡ ὁποία δύναται νὰ λάβῃ, ὡς θὰ δειχθῆ κατωτέρω, ἀπείρους μορφάς. Πρὶν ἀκόμη προβοῦμε εἰς πλήρη ψυχολογικὴν καὶ διδακτικὴν ἐρμηνείαν τοῦ θέματος θὰ πρέπει νὰ παρουσιασθῆ δι' ὀλίγων τὸ πραγματοποιηθὲν σχέδιον τοῦ σχολείου μας, ὥστε νὰ ἔχωμεν σαφῆ ἰδέα τοῦ συζητουμένου:

Εἰς τὸ χῶλ τοῦ σχολείου ἐσχηματίσθη δωμάτιον ἐν μικρογραφίᾳ (χώρισμα διαστάσεων 2Χ1,5) διὰ τῆς χρήσεως παραβάν ἐξ ὑφάσματος. Ἐντὸς αὐτοῦ ἐτοποθετήθησαν ἐπιπλα ἐν μικρογραφίᾳ, ὡς εἶναι τὸ ντιβανάκι, ἓνα τραπεζάκι, τρία καθισματάκια, δύο ἀνθοστάται (τρίποδες), μία γωνία - τραπέζι καὶ δύο ἢ τρία κάδρα εἰς τὸν τοῖχον. Σημειωτέον ὅτι τὸ σχέδιον πρέπει νὰ ἔχη καλλιτεχνικὸν γούστον καὶ ἐκλέγεται ἀπὸ σειρὰν σχεδίων εἰς τὴν διάθεσιν τῶν μαθητῶν καὶ ἡ ἐπιλογή γίνεται μὲ τὴν συνεργασίαν ὄλου τοῦ προσωπικοῦ καὶ τῶν μαθητῶν. Ἀκολούθως ἐκλήθησαν αἱ μαθήτριά τοῦ σχολείου νὰ «στολίσουν» τὸ δωμάτιόν των μὲ τὸν πιὸ εὐκόλον, εὐθηνὸν καὶ ωραῖον τρόπον. Καὶ ἐκεῖνο, φυσικᾶ, τὸ ὁποῖον ἔλειπεν, καὶ τὸ ὁποῖον ἐπεδιώκαμεν, ἦτο νὰ βρεθῆ τρόπος μορφοποιήσεως τοῦ χώρου καὶ καλύψεως τῶν ἐπιπλων. Ἐν συντομίᾳ, αἱ μαθήτριά ἐκάλυψαν τὰ ἐπιπλα μὲ ἔγχρωμον ὕφασμα καὶ ἐκέντησαν μπάντες, μαξιλάρια, καλύμματα κλπ. διὰ τὸ ντιβάνι, τὰ καθίσματα, τοὺς ἀνθοστάτας κτλ.

Ἡ ἰδέα εἶναι πράγματι ἀπλῆ ἀλλὰ ὠφελιμωτάτη καὶ παραγωγικωτάτη εἰς τὴν πρακτικὴν τῆς ἐκτέλεσιν. Ἴδου μερικαὶ περιπτώσεις: Εἶναι δυνατόν νὰ σχεδιασθῆ δωμάτιον ὕπνου, δωμάτιον ὑποδοχῆς ὡς τὸ παρὸν, χῶλ, τραπεζαρία. Εἶναι δυνατόν νὰ ἐπιχειρηθοῦν διαδοχικῶς ὄλαι αἱ περιπτώσεις αὐταὶ κατὰ τὰ τρία ἢ τέσσερα τελευταῖα ἔτη τοῦ σχολείου ὑπὸ τῶν μαθητριῶν, ὥστε νὰ τοὺς δοθῆ εὐκαιρία νὰ ἀσκήσουν τὰς δημιουργικὰς τῶν δυνάμεις καὶ προπαρασκευασθοῦν διὰ τὴν μετέπειτα ζωὴν εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν οἰκονομίαν τοῦ ἔργου καὶ τὴν αἰσθητικὴν ὀργάνωσιν τοῦ σπιτιοῦ. Εἶναι δυνατόν ὄλο τὸ κέντημα νὰ γίνῃ μὲ μάλλινας εὐρωπαϊκῆς κλωστῆς (λάνα) ἐπάνω σὲ λινάτσα, ἢ νὰ γίνῃ μὲ λεπτῆς κλωστῆς (μεταξάκια κλπ.) ἐπάνω σὲ συνηθισμένο λεπτὸ ὕφασμα (ἰταμίνης, λινό, χασές κλπ.) κ.δ.κ. Θὰ ἦτο ὠφελιμώτερον ἂν τοῦτο ἐγίνετο διαδοχικῶς καὶ ἐναλλάξ ἀπὸ ἔτος εἰς ἔτος, ὥστε αἱ μαθήτριά νὰ λάβουν πείραν ὄλων τῶν εἰδῶν τῶν κεντημάτων καὶ νὰ ἐξοικειωθοῦν μὲ ὄλα τὰ ὕλικά τοῦ κεντήματος.

Ἐὰν τώρα προχωρήσωμε πιὸ πέρα, ὥστε νὰ περιλάβωμε τὸ σχολεῖον ὀλόκληρον

(1) «...ἐκμετάλλευσιν τοῦ maximum τῶν δυνατοτήτων τῶν πραγμάτων μὲ τὸ minimum τῆς προσπαθείας καὶ δαπάνης».

και ὀλιγώτερον μακρόπνοα σχέδια (ἐβδομαδιαῖα ἢ μηνιαῖα σχέδια), θὰ ἀνακαλύψωμεν, ὅτι αἱ δυνατότητες καλλιτεχνικῆς δραστηριότητος τῶν μαθητῶν ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ σχεδίου αὐτοῦ εἶναι ἀπεριόριστοι. Εἶναι δυνατόν λ.χ. νὰ εἶναι ἓνα Λιμάνι, ἓνα Τσίρκο, μία Ἀγορὰ κλπ., ἀναλόγως τῆς ἐνότητος.

Θὰ πρέπει νὰ διευκρηνισθῆ, ὅτι ἡ ἐργασία αὐτὴ δὲν ἀντικαθιστᾷ τὰς συνήθεις καλλιτεχνικὰς ἐργασίας τῶν μαθητῶν, ἢ τουλάχιστον δὲν τὰς ἀντικαθιστᾷ π λ ἢ ρ ω ς ἀκόμη και εἰς τὴν περίπτωσιν κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ σχέδιον εἶναι ἐβδομαδιαῖον και κατὰ συνέπειαν καλύπτει τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ προγράμματος τῶν καλλιτεχνικῶν μαθημάτων, ὅπως ταῦτα ὀρίζονται ὑπὸ τοῦ ΕΛΠ.

Τὸ μέγα πλεονέκτημα τοῦ τρόπου αὐτοῦ τῆς ἐργασίας ἦτο (και εἶναι διὰ κάθε περίπτωσιν) ὅτι αἱ μαθήτριά εἰργάζοντο πρὸς πραγματοποίησιν ἐνὸς συγκεκριμένου σκοποῦ και τὰ κεντήματά τῶν δὲν ἀπετέλουν ἀπομεμονωμένα ἐργόχειρα ἔξω ἀπὸ τὴν ἐμπειρίαν τῶν μαθητῶν ὡς συμβαίνει εἰς τὰς συνηθισμένας χειροτεχνικὰς ἀσχολίας τῶν μαθητριῶν μας και τῶν μαθητριῶν. Οὕτω, σὺν τοῖς ἄλλοις, ἐπετυγχάνετο ὁ συντονισμὸς τῆς ἐργασίας, ἐνισχύετο ὁ ζῆλος και τὸ διαφέρον και ἡ ἱκανοποίησις ἦτο πλήρης.

Ἀλλὰ ἡ σημασία και ἡ σκοπιμότης τοῦ σχεδίου αὐτοῦ ἐκτείνεται πολὺ πρὸ πέρα, ὡς θὰ δειχθῆ ἀμέσως κατωτέρω.

β) Ψυχολογικὴ ἐρμηνεία και διδακτικὴ σκοπιμότης

Ποίους ἀκριδῶς σκοποὺς ἐξυπηρετεῖ ἓνα τοιοῦτον σχέδιον; Τρεῖς βασικοὺς σκοποὺς, καθ' ἑμᾶς: αἰσθητικόν, κοινωνικόν και ψυχολογικόν.

α) Αἰ σ θ η τ ι κ ἢ κ α λ λ ι ἔ ρ γ ε ι α: Τὸ ἔργον, κατ' ἀρχὴν, πρέπει ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους νὰ ἀποτελῆ ἓνα τέλειον, ὀλοκληρωμένον καλλιτεχνικόν δημιούργημα με ὀλους τοὺς κανόνας τῆς παιδικῆς τέχνης συντεθειμένον. Τοῦτο, φυσικά, ἐμπίπτει εἰς τὰ ὀρια και τοὺς σκοποὺς τῆς αἰσθητικῆς ἀγωγῆς και δὲν προτίθεται νὰ ἐκταθῶ ἐπὶ τοῦ σημείου αὐτοῦ πέραν τῶν ὀσων ἐλέχθησαν ἐν συντομίᾳ ἀνωτέρω. Ἐκεῖνο, τὸ ὀποῖον θὰ ἤθελα νὰ τονίσω ἐν προκειμένῳ εἶναι ὅτι δὲν θὰ πρέπει νὰ συγχέωμεν τὰ πράγματα και νὰ θέτωμεν ὡς σκοπὸν τῆς τέχνης εἰς τὸ σχολεῖον τὴν δημιουργίαν καλλιτεχνῶν ὑπὸ τὴν στενὴν ἔννοιαν τοῦ ὀρου. Ἀλλὰ νὰ ἀποκαλύψωμε κάτι ἀπὸ τὸν πλοῦτον τοῦ κόσμου τούτου και νὰ προαγάγωμεν ὅ,τι εὐαἰσθητον και εὐγενικόν ὑπάρχει ἐντὸς μας.

Ὁ σκοπὸς μας, ἄλλως τε, εἶναι νὰ παρουσιάσωμε δύο ἄλλας πλευρὰς τοῦ θέματος, αἱ ὀποῖαι σπανίως ἢ οὐδὸλως ἀξιοποιοῦνται εἰς τὰ σχολεῖα μας.

β) Κ ο ι ν ω ν ι κ ἢ Ἀ γ ω γ ῆ: Ἡ ἐργασία εἶναι ὀμαδική. Τοῦτο δύναται νὰ δώσῃ λαβὴν πρὸς παρεξήγησιν. Ἡ Τέχνη, ὡς ἔκφρασις, εἶναι π ρ ο σ ω π ι κ ὸ ν, ἄ τ ο μ ι κ ὸ ν βίωμα και ἀποτελεῖ μ ο ν α δ ι κ ὸ ν ἐπίτευγμα. Πῶς εἶναι δυνατόν νὰ συμβιβασθῆ ἢ ὀμαδικὴ ἐργασία με τὴν καλλιτεχνικὴν δημιουργίαν; Δὲν θὰ προσπαθήσωμε νὰ δικαιώσωμεν ἐδῶ τὴν Τέχνην, εἰ μὴ μόνον τὴν ἐργασίαν μας. Παίρνομε, με σοβαρὰς ἐπιφυλάξεις, τὴν πλατωνικὴν ἀποψιν περὶ Τέχνης, κατὰ τὴν ὀποίαν πᾶσαν καλλιτεχνικὴ ἐκδήλωσις εἰς τὸ τέλος τείνει νὰ ἀποθῆ παιδαγωγικὴ και με τὴν βάσιν αὐτὴν ἐκμεταλλευόμεθα τὴν Τέχνην διὰ σκοποὺς κάθε ἄλλο παρά καλλιτεχνικοῦ. Ἐκεῖνο, τὸ ὀποῖον δικαιώνει τὴν ἀποψίν μας εἶναι ὁ σκοπὸς, τὸν ὀποῖον ἐξυπηρετεῖ εἰς τὴν παροῦσαν κοινωνίαν. Ἀλλως τε, δὲν ἀντιδιαστέλλομε τὴν α' με τὴν β' περίπτωσιν.

Τὸ πλέον θέβαιον γεγονὸς τοῦ μέλλοντος εἶναι μία συνεργαζομένη παγκόσμια κοινωνία - τὸ εὐγενέστερον ἴσως ἐπίτευγμα τοῦ ἀνθρώπου. Εἴμεθα ἤδη μάρτυρες τῶν ἐπαναστατικῶν ἐπιτευγμάτων τῆς ἐπιστήμης ὡς προῖον εἰλικρινοῦς και ἐπιμόνου συνεργασίας τῶν ἐπιστημονικῶν ὀμάδων. Εἴμεθα θεαταὶ τῶν πλέον ἀπελπισμένων προσπαθειῶν τῶν ἔθνῶν πρὸς μίαν πολιτικὴν ἔνωσιν, ὀικονομικὴν και ἰδεολογικὴν

ἀδελφότητα.

Ἡ διδασκαλία, λοιπὸν τῆς Τέχνης θὰ πρέπει νὰ προωθήσῃ τὴν καλλιέργειαν τοῦ ὁμαδικοῦ πνεύματος κατὰ τρόπον, ὥστε ὁ μαθητὴς νὰ ἀποκτήσῃ μίαν αἴσθησιν κοινωνικῆς εὐθύνης καὶ μίαν κατανοήσιν συνειδητοποιῶν ἀπ' εὐθείας ἐκ πείρας τὰ ὄρια καὶ τοὺς περιορισμοὺς τοὺς ὁποίους θέτει εἰς τὴν ἀτομικὴν ἔμπνευσιν, φιλοδοξίαν καὶ προσπάθειαν ὁ κοινὸς σκοπὸς καὶ τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἀτομικῆς πρωτοβουλίας ἐπὶ τῆς ἐξελίξεως τῆς ἐργασίας τῆς ομάδος.

Διὰ τοῦ ὧς ἄνω εἶδους ὁμαδικῆς ἐργασίας καταβάλλεται προσπάθεια νὰ ἐπιτευχθῇ ἀκριβῶς ὁ σκοπὸς αὐτός. Ἐντὸς τοῦ σχήματος τῆς ἐργασίας αὐτῆς θὰ καταστῇ ὁ μαθητὴς ἔτοιμος καὶ πρόθυμος νὰ κατανοήσῃ καὶ ἀποδεχθῇ τοὺς συνεργάτας του ὡς ὁμοίους, νὰ συνεργασθῇ εἰλικρινῶς καὶ ἀποτελεσματικῶς μετ' αὐτῶν, νὰ ἀναγνωρίσῃ καὶ ἀποδεχθῇ τὸ ἀτομικὸν μειονέκτημα καὶ ἀδυναμίαν καὶ ἐξ ἴσου νὰ ἀναγνωρίσῃ καὶ ἀποδεχθῇ τὸν ἑαυτὸν του καὶ τὸν ρόλον τὸν ὁποῖον δύναται νὰ διαδραματίσῃ χάριν ἐνὸς κοινοῦ σκοποῦ.

Πρὸς ἐπιτυχίαν τούτου τὰ ἐξῆς περίπου πρέπει νὰ προηγηθοῦν τῆς ἐκτελέσεως τοῦ ἔργου: Κοινὴ ἀπόφασις νὰ γίνῃ κάτι, κοινὴ συζήτησις περὶ τοῦ τί καὶ πῶς θὰ γίνῃ, κοινὴ ἀπόφασις περὶ τῆς κατανομῆς τῶν ρόλων καὶ τῶν σταδίων ἐξελίξεως τῆς ἐργασίας, πραγματοποιήσις αὐτοῦ καὶ κοινὴ ἀπόφασις περὶ τῶν τυχόν ἀλλαγῶν, τροποποιήσεων καὶ συμπληρώσεων. Εἰς τὸ τέλος θὰ πρέπει νὰ ἐτοιμασθοῦν οἱ μαθηταὶ νὰ ἀπολαύσουν τὸ ἔργον ὡς ἓνα πλῆρες καὶ αὐτοτελές καλλιτέχνημα.

Βεβαίως ὑπάρχουν στάδια ἐξελικτικά, τὰ ὁποῖα καθορίζουν τὴν ἔκτασιν καὶ τὸ εἶδος τῶν σχεδίων αὐτῶν. Ἀλλὰ τὸ πρόβλημα τοῦτο δὲν θὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ ἐνταῦθα. Εἶναι ἀνάγκη νὰ καταφύγωμεν εἰς τὴν ψυχολογίαν τῆς παιδικῆς τέχνης καὶ τοῦτο ἐκφεύγει τῶν ὁρίων τῆς παρούσης.

γ) **Ψυχολογικὴ σκοπιμότης:** Ἡ βάση εἶναι ψυχαναλυτικὴ. Εἶναι ἡ βοήθεια, τὴν ὁποίαν προσφέρομεν εἰς τὸν μαθητὴν πρὸς ψυχολογικὴν ὁλοκλήρωσιν του. Ἡ κυρία ἰδέα ἢ διέπουσα τὴν ἐργασίαν εἶναι ὅτι ὅλοι οἱ μαθηταὶ διελευνούνται ἀπὸ τὴν ἀνάγκην καὶ κινοῦνται ἀπὸ τὴν ἐπιθυμίαν νὰ δημιουργήσων καὶ νὰ ἀναγνωρισθῶν ὡς προσωπικότητες ἀπὸ τοὺς ἄλλους καὶ ὅτι ὅλοι εἰς διαφορετικοὺς βαθμοὺς εἶναι εἰς θέσιν νὰ προσφέρουν κάτι τὸ ἀξιόλογον.

Δυστυχῶς εἰς τὴν κοινωνίαν μας ἐπικρατεῖ τὸ ἀνταγωνιστικὸν πνεῦμα, τὸ ὁποῖον θέτει φραγμοὺς καὶ ἀνυπέρβλητα ἐμπόδια εἰς τοὺς μὴ προικισμένους ἀπὸ τὴν φύσιν ἢ περιορισμοὺς ἀνασταλτικοὺς εἰς τὰς μετριότητας. Τὸ σχολεῖον ἀντανακλᾷ τὸ ἀνταγωνιστικὸν τοῦτο πνεῦμα εἰς τὰς πλείστας τῶν ἐκδηλώσεων ἀπὸ τὴν ἀπλὴν ἐπιβράβευσιν ἢ ἐπιδοκιμασίαν μέχρι τὴν τιμωρίαν, τὸν ἀτομικὸν ἔλεγχον καὶ τὸ ἐνδεικτικὸν ἢ τὰς παντὸς εἶδους ἐξετάσεις καὶ ὑποτροφίας, «τάξεις» καὶ «προαγωγάς».

Μέσα εἰς τὸ κλίμα αὐτὸ οἱ ἱκανοὶ εὐρίσκουν νὰ ἐργασθοῦν ἀσκοῦντες (καὶ μάλιστα εἰς τὰ πλαίσια τῆς Δημοκρατίας) παντὸς εἶδους θεμιτὸν (καὶ πολλάκις ἀθέμιτον) μέσον εἰς βάρος τῶν ὀλιγώτερον ἱκανῶν· οἱ μέτριοι ἀγωνίζονται νὰ διατηρήσουν κάποιαν θέσιν καὶ τὸ ἐπιτυγχάνουν χωρὶς νὰ ἱκανοποιοῦνται πλήρως· οἱ κατώτεροι ἀγωνίζονται, ἀποτυγχάνουν καὶ μὴ δυνάμενοι νὰ ἀντιμετωπίσουν τὴν πραγματικότητα, ἢ ὁποῖα τώρα ἀποβαίνει δι' αὐτοὺς μαρτυρικὴ, θέτουν εἰς κίνησιν τὸν «μηχανισμόν ἀντιρροπήσεως» κάμνοντες οὕτω μίαν ἐπιζημίαν δι' αὐτοὺς καὶ τοὺς ἄλλους προσαρμογὴν διὰ τοῦ φαινομένου τῆς ἀπομονώσεως ἢ τῆς δυναμικῆς (ἀντικοινωνικῆς) ἀντιδράσεως. Ἐχομεν τοιοῦτοτρόπως τὰ ἀπροσάρμοστα παιδιὰ, τὰ δύσκολα παιδιὰ, τὰ ἀλητόπαιδα κλπ. Τὰ παιδιὰ αὐτά, τὰ ὁποῖα ὑπὸ διαφόρους τύπους ἀπαντῶνται εἰς ὅλα τὰ σχολεῖα καὶ εἰς σεβαστὸν βαθμὸν, ἔχουν ἀνάγκην κατανοήσεως καὶ εἰλικρινοῦς βοηθείας διὰ νὰ ἐπανακτήσουν τὸν χαμένον ἑαυτὸν τῶν.

Με τὸ προτεινόμενον σχέδιον ἐλπίζομεν νὰ βοηθήσωμεν, ἐντὸς τῶν πλαισίων τῆς Τέχνης, καὶ νὰ καλύψωμεν τὰς περισσοτέρας τῶν ἀναγκῶν τούτων. Ὁ τρόπος ὑπαγορεύεται ἀπὸ τὸ σχέδιον τὸ ἴδιον καὶ δὲν ἔχομεν παρὰ νὰ τὸν συνειδητοποιήσωμεν.

Ἡ γραμμὴ ἐργασίας ἐδόθη ἀνωτέρω. Ὅτι εἶναι ἐπὶ πλέον ἐπιβεβλημένον ἐνταῦθα εἶναι ἡ μεθοδικὴ προσπάθεια νὰ φέρωμεν ὅλους τοὺς μαθητὰς εἰς κοινὴν συμφωνίαν καὶ χωρὶς ἐμφανεῖς διακρίσεις, αἱ ὁποῖαι, ἀτυχῶς, αὐτοεπιβάλλονται εἰς τὴν περίπτωσίν μας. Ἐν πάσει περιπτώσει, ὅλοι οἱ μαθηταὶ ἀδιακρίτως πρέπει νὰ λάβουν τὸ μερίδιόν των εἰς τὸ συντελούμενον ἔργον.

Τὰ εὐκολώτερα μέρη ἀναλαμβάνονται ὑπὸ τῶν πλέον ἀσθενῶν μαθητῶν, ἦτοι παιδιὰ πνευματικῶς καθυστερημένα, καλλιτεχνικῶς ἀδέξια, δειλά, μελαγχολικά καὶ ἄλλα τῶν ἀναφερθέντων περιπτώσεων, ὥστε νὰ τοὺς δοθῇ ἡ εὐκαιρία νὰ προσφέρουν κάτι τὸ ὁποῖον θὰ γίνῃ παραδεκτὸν ὑπὸ τῆς ὁμάδος καὶ θὰ ἰκανοποιήσῃ καὶ αὐτὰ τὰ ἴδια. Ἡ συναίσθησις ὅτι κάτι προσέφερον πρὸς τὸν κοινὸν σκοπὸν καὶ ὅτι καὶ αὐτὰ δύνανται νὰ δημιουργήσουν κάτι τὸ ὑπολογίσιμον θὰ γεμίσῃ τὴν ψυχὴν των μὲ ἰκανοποίησιν, θάρρος καὶ αὐτοπεποίθησιν, ἡ ὁποία εἶναι τόσο ἀναγκαῖα διὰ τὰ παιδιὰ αὐτά.

Καθὼς ἡ ἐργασία προχωρεῖ, περισσότερον ἱκανοὶ μαθηταὶ λαμβάνουν μέρος διὰ τὰ περισσότερον δύσκολα μέρη καὶ, τελικῶς, ἡ λεπτὴ καλλιτεχνικὴ ἐργασία καὶ ἡ ὅλη ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ σχεδίου ἀναλαμβάνεται ὑπὸ τῶν μαθητῶν οἱ ὁποῖοι διαθέτουν καλλιτεχνικὸν τάλαντον καὶ πνευματικὴν ὀριμότητα. Θὰ πρέπει νὰ γίνῃ σαφές ὅτι ἡ ἐργασία ὅλων τῶν μαθητῶν ἢ ὁμάδων μαθητῶν, ὅπως συμβατικῶς διεχωρίσθησαν ἀνωτέρω, εἶναι συνεχῆς καὶ ἀδιάλειπτος μέχρι πέρας τοῦ ἔργου καὶ ἐπ' οὐδενὶ θὰ πρέπει νὰ νομισθῇ ὅτι ἡ ἐργασία τοῦ κάθε μαθητοῦ τελειώνει εἰς ἓνα ὀρισμένον στάδιον διὰ νὰ ἀρχίσῃ τοῦ ἑτέρου. Εἰς κάθε στάδιον ἐργασίας θὰ ὑπάρχῃ ἀνάλογος ἐργασία διὰ τὸν καθυστερημένον, τὸν προικισμένον καὶ τὸν μέτριον ὁμοίως.

Εἶναι καιρὸς πλέον νὰ εἰσέλθωμεν εἰς τὸ καθαρῶς πρακτικὸν μέρος τοῦ θέματος ἐντὸς τοῦ σχήματος συγκεντρώσεως, περὶ τοῦ ὁποῖου γίνεται ἡ ὅλη συζήτησις.

γ) Πρακτικὴ ἐφαρμογὴ ἐντὸς τοῦ σχήματος τῆς Κ.Ε.Ε.

Εἰλικρινῶς, ἐν ἀρχῇ ἡ ἀναπτυχθεῖσα ἰδέα δὲν προωρίζετο νὰ ἔχῃ ὀργανικὴν συνάφειαν μὲ τὸ ὅλον σχῆμα συγκεντρώσεως. Ἀπὸ τῶν πρώτων ὁμῶς ἐβδομάδων κατέστη σαφές ὅτι ἡ ἰδέα ἔχει φυσικοὺς δεσμοὺς μὲ τὸ ὅλον σχῆμα ἐργασίας καὶ προέβημεν εἰς τὴν συστηματικὴν ὀργάνωσιν τῶν Κ.Ε.Ε. καὶ τῶν καλλιτεχνικῶν τούτων ἑνοτήτων. Τὸ σχῆμα συγκεντρώσεως προσεφέρετο κάλλιστα διὰ μίαν τοιαύτην προσπάθειαν. Οἱ λόγοι εἶναι οἱ κάτωθι:

α) Ὡς ἐτονίσθη ἐπανειλημένως, μία Ε.Ε. ἔχει μερικὴν ἢ πλήρη αὐτοτέλειαν διαρκείας μίας ἐβδομάδος καί, ἐφ' ὅσον ἐπιτυγχάνεται ἡ συζητηθεῖσα εἰς τὰς πρώτας σελίδας συνέχεια καί, ἐνοποιήσις τῶν ἐνοτήτων ἐντὸς ἐνὸς ὁλοκλήρου κύκλου διαδοχῆς τῶν ΚΜΕ, ἡ διάρκεια ἐκτείνεται εἰς ἓνα μῆνα.

β) Τούτου ἐπιτυγχανομένου οἱ μαθηταὶ ἐργάζονται μέσα σὲ ἓνα ὁμοιόμορφον κλίμα μὲ ὀρισμένα περιθώρια καὶ συγκεκριμένους σκοποὺς μολονότι μὲ προοπτικὰς ἐξελίξεως τοῦ ἔργου ἀπεριορίστους.

γ) Ὡς ἔχει ἤδη γίνῃ φανερόν, ἓνα - ἄς τὸ ἀποκελέσωμεν - Σχέδιον Καλλιτεχνικῆς Ἐργασίας (ΣΚΕ) ἀποτελεῖ τὴν ἐκφραστικὴν πλευρὰν ἐργασίας ἐπὶ μιᾷ ὀρισμένης ἐνότητος ἀντικειμένων μαθήσεως, γεγονότων καὶ δραστηριοτήτων τῆς τάξεως ἢ καὶ τοῦ σχολείου ὁλοκλήρου. Τὸ περιεχόμενον αὐτῆς τῆς ἐνότητος δὲν εἶναι δυνατόν παρὰ νὰ εἶναι τὸ περιεχόμενον μιᾷς Ε.Ε. ἢ μιᾷς σειρᾶς Ε.Ε. διαρκείας ἐνὸς μηνὸς ἢ καὶ πλέον τούτου. Τούτου δοθέντως ἡ ὀργανικὴ ἐνότης μεταξὺ τοῦ σχήματος συγκεντρώσεως καὶ τοῦ καλλιτεχνικοῦ σχήματος καθίσταται ὄχι μόνον αὐτο-

νόητος αλλά και αναγκαία. Κατ' ακολουθίαν, όσον μεγαλυτέραν όργανικήν ένότητα έπιτυγχάνομεν, τόσην μεγαλυτέραν έπιτυχίαν έχομεν.

4) Αί προοπτικαί και τά περιθώρια του κύκλου των Ε.Ε. καθίστανται, ούτω, προοπτικαί και περιθώρια των Κ.Σ.Ε. με την διαφοράν, ότι από μιās απόψεως έδω άνοίγονται περισσότεραι πιθανότητες και δυνατότητες άναπτύξεως του σχεδίου, σχεδόν άπεριόριστοι.

Έκ των άνωτέρω άναφερθέντων, τό πρόγραμμα των δραστηριοτήτων του σχολείου καθίσταται άφ' έαυτου φανερόν. Είναι δυνατόν να σχηματίσωμεν μικροσκοπικά σχέδια (Σ.Κ.Ε.) άποτελούντα την έκφρασιν των βιωμάτων της έβδομάδος άναλόγως των ένότητων τās όποιās έπεξεργαζόμεθα, όποτε ο διδάσκων έξ αρχής σχεδιάζει τό πρόγραμμα των καλλιτεχνικών ένότητων δι' όλοκληρον τό διδακτικόν έτος με την άπαιτουμένην έλαστικότητα, περί της όποιās έγένετο λόγος άνωτέρω. Είς αútās υπάγονται σχέδια τάξεως ίχνογραφικής, κυρίως, ξυλοτεχνικής, χαρτοκολλητικής και πηλοπλαστικής έργασίας, ή όποία δύναται να είναι όμαδική - τμηματική υπό την έννοιαν ότι δύο ή τρεις όμάδες της τάξεως παρουσιάζουν δύο ή τρία δείγματα του αútου σχεδίου. Ούτω λόχ. με την εξέτασιν της Έ. Ένότητος «Η Έλληνική Άνοιξις» ή «Τά Άποδημητικά Πτηνά της Ελλάδος» περί της όποιās λόγος έγινε πιό πάνω) ή τάξις άναλαμβάνει την άναπαράστασιν της Άνοιξεως εις την τάξιν ή μίαν γωνίαν του Σχολείου, τό χώλ κλπ. Έντός της έβδομάδος, λοιπόν, οί μαθηταί σχεδιάζουν και καθορίζουν τās λεπτομερείας της έργασίας και προβαίνουν εις την εκτέλεσιν του έργου. Σχεδιάζουν και κόπτουν χελιδόνια και άλλα άποδημητικά πτηνά, κατασκευάζουν φωλεάς πτηνών, κόπτουν και κατασκευάζουν φύλλα κισσού και δένδρων και τά άναρτούν καταλλήλως επί του τοίχου, προσθέτουν πεταλούδες και άλλα έντομα κλπ. και ούτω εις τό τέλος της έβδομάδος έχομεν έτοιμον ένα έργον τό όποιον συνιστά ώλοκληρωμένον καλλιτεχνικόν διημιούργημα, και τό όποιον έπιστεγάζει την όλην διαγνοητικήν έργασίαν της έβδομάδος, ένα έπίτευγμα, εις τό όποιον έλαβον μέρος όλοι οί μαθηταί της τάξεως άναλόγως των ίκανοτήτων ένός εκάστου, κατά τās άναφερθείσας αρχάς. Έδω έγινε χρήσις ίχνογραφικών χειροτεχνικών και καλλιγραφικών (έπιγραφαι) ίκανοτήτων. Αί κανονικαί ώραι διδασκαλίας των άντιστοιχων μαθημάτων καταργούνται.

Είς την αútην κατηγορίαν άνήκουν ή ίχνογραφική άπεικόνησις της θυσίας της Ίφιγενείας (εις ένα ζωγραφικόν πίνακα), της Καταστροφής των Ψαρρών, ή ξυλογλυπτική κ.ά. άναπαράστασις της Ζούγκλας κ.δ.κ.

Υπάρχουν δυνατότητες καταστρώσεως και πραγματοποιήσεως σχεδίων, τά όποία ήμπορούν να χαρακτηρισθούν ως μικροσκοπικά. Είς αútα άνήκουν τά μηνιαία, όταν ο κύκλος των ένότητων ευνοή και τά μακροτέρας διαρκείας εις τά όποία υπάγονται και τά έτήσια, όπως είναι τό συζητηθέν «Πρότυπον Δωματίου» του Σχολείου μας. Είς την τελευταίαν περίπτωσιν κατατάσσονται πλήθος καλλιτεχνικών δραστηριοτήτων κατά τά μάλλον ή ήττον αútονόμων με μόνην ένότητα τον άπ' αρχής τιθέμενον σκοπόν. Άνωτέρω (σελ. 44) άναφέραμεν ώρισμένα δείγματα θεμάτων, τά όποία δύναμεθα να εκμεταλλευθούμε. Πλήν του τύπου αútου θεμάτων υπάρχουν και ένα άλλο πλήθος, τά όποία δυνατόν να γίνουν αντικείμενον εκμεταλλεύσεως υπό της τάξεως ή και του σχολείου όλοκληρου, όπως είναι ή έγχρωμος διακόσμησις της αίθούσης ή του γραφείου ή του χώλ, έστιατορίου κλπ. ή όποία δέον, δι' ευνοήτους λόγους, να άνανεούται τουλάχιστον ανά διετίαν και τριετίαν. Είς την αútην σειράν άνήκουν και έργασιαί ως ή κατασκευή πλήρους σειρας κομψοτεχνημάτων οικιακών σκευών χαρακτηριστικών της περιοχής του χωρίου ή της πόλεως κλπ.

Μικροτέρας κλίμακος σχέδια (μηνιαία κ.τ.τ.) έντάσσονται, ως έλέχθη, εις τον κύκλον των εκάστοτε έπεξεργαζόμενων ένότητων και άποτελούν άναπόσπαστον μέ-

ρος τῆς ὅλης ἐργασίας καὶ ἔκφρασιν αὐτῆς. Θὰ ἀναφέρωμεν ἓνα μόνον παράδειγμα, ἔργον τῶν μαθητῶν τῆς Γ' καὶ Δ' τάξεως τοῦ Σχολείου μας:

Τὸ θέμα ἦτο ἱστορικόν, ἀλλὰ τὸ περιεχόμενον ἐκάλυπτεν ὅλην ἐκ τῆς Γεωγραφίας καὶ μέχρις ἐνὸς σημείου καὶ τῆς Φ. Ἱστορίας, ὅταν αἱ ἐνότητες, ὅπως εἶπαμε, δὲν ἐρμηνεύωνται μὲ στεγνὸν πνεῦμα. Τὸ Σ.Κ.Ε. ἦτο ἡ ἀναπαράστασις χώρου ἀρχαίων ἀγώνων. Ἡ ἐναρξίς ἔγινε μὲ τὴν εἰσαγωγὴν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἱστορίαν μὲ τὴν Ε.Ε. «Ἡ Ἑνότης τῶν Ἑλλήνων» (θρησκεία, ἀγῶνες κλπ.). Προηγουμένως εἶχε ἐξαντληθῆ ἑνότης ἐκ τῆς Γεωγραφίας μὲ γενικὴν ἐνότητα «Ἡ Ἑλλάδα μας» (γενικὴ ἐπισκόπησις) μὲ κυρίαν ἔμφρασιν τὴν ἐπίδρασιν τοῦ κλίματος καὶ τῆς θαλάσσης ἐπὶ τῆς οἰκονομικῆς καὶ ἱστορικῆς ἀναπτύξεως τῆς χώρας. Ἐπηκολούθησεν ἡ ἐνότης ἐκ τῆς Φ. Ἱστορίας «Ἀπὸ τὰ φυτὰ καὶ τὰ ζῶα τῆς Ἑλλάδος «ὁπότε ἐδιδάχθησαν φυτὰ τὰ ὁποῖα καὶ ἔθνικὰ προϊόντα ἀποτελοῦν (σύνδεσις μὲ τὴν ἐνότητα τῆς Γεωγραφίας) καὶ ἔθνικὰ σύμβολα (σύνδεσις μὲ τὴν ἐνότητα τῆς Ἱστορίας), ὅπως ἡ ἐλιά, ἡ ἄμπελος καὶ οἱ ἐχθροὶ αὐτῶν. Ἡ ὅλη δομὴ περιελάμβανε ἓνα γαβόν, ἓνα στάδιον καὶ ἓνα θέατρον μὲ φόντο ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴν φύσιν. Οἱ κατώτεροι μαθηταὶ ἐσχεδίασαν καὶ ἐχρωμάτισαν τὸν φόντον (οὐρανὸν καὶ θάλασσαν μὲ ἓνα λόφον δενδρόφυτον), οἱ πλεόν ἱκανοὶ ἐσχεδίασαν καὶ ἀνέπτυξαν τὰ ὑπόλοιπα μέρη μὲ τὴν πλεόν λεπτὴν ἐργασίαν, τὸ δὲ στάδιον πάλιν ἐπραγματοποιήθη μὲ τὴν συνδρομὴν τῶν πρώτων. Τοῦτο διήρκεσεν δύο μῆνας, ὅσον καὶ ἐνότητες αἱ περιστρεφόμεναι περίξ τῆς Ἑλλάδος ἐν γένει, μὲ μόνον νεκρὸν χρόνον, εἰς ὃ,τι ἀφορᾷ τὸ σχέδιον τοῦτο, τὰς ἐνότητας ἀπὸ τὰ θρησκευτικά.

Κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον οἱ μαθηταὶ διακοσμοῦν τὸ σχολεῖον διὰ τῆς ἐορτᾶς τῶν Χριστουγέννων, τοῦ Πάσχα μὲ ἀναπαραστάσεις κλπ.

Ὅπως δὴποτε, ὁ πειραματισμὸς μας ἐπέτυχε καὶ εἴμεθα ἔτοιμοι διὰ τὴν νέαν ἐξόρμησιν ἀπὸ τοῦ προσεχοῦς ἔτους, ἐλπίζοντες εἰς τὴν ἐνεργητικὴν συμπαράστασιν τῶν προϊσταμένων μας.

Σ Υ Μ Π Ε Ρ Α Σ Μ Α Τ Α

Ἐπάρχουν δύο περιπτώσεις ἐπὶ τῶν ὁποίων πειραματικὴ ἐργασία δύναται νὰ σχεδιασθῆ καὶ ἐκτελεσθῆ.

Ἡ πρώτη δύναται νὰ ἔχη ὡς θάσιν τὴν ἐκτεθεῖσαν προσπάθειαν, τὴν διατήρησιν, δηλαδὴ, τῶν κεχωρισμένων μαθημάτων ὡς ἔχουν εἰς τὸ πρόγραμμα διαδεχομένων τὸ ἓν τὸ ἄλλο μὲ περιθώρια παρεμβολῆς αὐτονομῶν ἐνοτήτων ἢ εὐκαιριακῶν καὶ μὲ τὴν προοπτικὴν, ὅπως ἐπιδιωχθῆ συστηματικωτέρα ὀργάνωσις τῆς διδακτικῆς δραστηριότητος δι' ἀνακατατάξεως ὅλης τῆς διδακτέας ὕλης ἐπὶ τῶν ἀπαιτήσεων τῆς συγκεντρώσεως αὐτῆς.

Ἐγένετο ἀνωτέρω ἀρκεταὶ γύξεις ἐπ' αὐτοῦ καὶ ὑπάρχει προσχέδιον προγραμματίσεως μιᾶς τοιαύτης ἀναδιατάξεως τῆς ὕλης τοῦ Α.Π., ὥστε νὰ ἐπιτευχθῆ πλήρης καὶ συνεπὴς συνοχὴ μεταξὺ τῶν διαδεχομένων ΚΜΕ καὶ συνέχεια ἐνοτήτων ἐντὸς τῶν περιορισμῶν καὶ ἀναγκαιοτήτων τῆς παραλληλότητος τοῦ χώρου - χρόνου.

Τὸ προσχέδιον τοῦτο εὐρίσκεται ἤδη ὑπὸ πειραματικὴν δοκιμὴν καὶ θὰ δοθῆ προσεχῶς εἰς δημοσιότητα. Θὰ εἴμεθα δὲ εὐτυχεῖς ἂν ὑπάρξουν παράλληλα σχέδια, πειραματισμοὶ καὶ παρατηρήσεις ἐπὶ τοῦ παρόντος πειραματισμοῦ, ὥστε νὰ πραγματοποιηθῆ μία ἀληθῆ συμβολὴ εἰς τὸ πρόβλημα τῆς συγκεντρώσεως τῆς διδακτέας ὕλης.

Ἡ δευτέρα περίπτωσις εἶναι πλεόν φιλόδοξος καὶ ἀπαιτητικὴ. Κατ' αὐτὴν εἶναι ἀνάγκη ὠρισμένα ἐκ τῶν «μαθημάτων» ἢ ὅλα νὰ χάσουν τὸν τίτλον καὶ τὴν αὐτὴν

τελειάν των και να συγχωνευθούν εις μίαν ένότητα μαθήσεως, εφαρμογών, έξεων και έκδηλώσεων, ή όποία θα άντιπροσωπεύη τήν ένότητα του πολιτισμού και τής ζωής του τόπου και τής εποχής του μαθητού - είδος Έν. Συγκ. Διδ) λίας.

Κατά τήν συγκρότησιν των ένότητων αυτών λαμβάνεται ως βάσις αι διάφοροι άνάγκαι του άνθρώπου ή πολιτιστικά έκδηλώσεις αυτού ή άμφοτέροι οι όροι καθίστανται τροφοδοται τής σχολικής δραστηριότητας.

Αι ένότητες δυνατών να λάβουν τήν μορφήν προβλημάτων δια τήν λύσιν των όποιων καλούνται και συνεργάζονται οι μαθηται και διδάσκαλοι επί άρκετό χρονικό διάστημα, όποτε έν τή πρόδω τής έργασίας συντελούνται δύο τινά: μάθησις επί νέων δεδομένων τής έμπειρίας και εφαρμογή άποκτωμένης και κτηθείσης μαθήσεως.

Ένα τέτοιο πρόβλημα - ένότης δυνατόν να είναι λ.χ. «αι τροφαί», ή «ή συγκοινωνία» τα μικρόβια κ.ό.κ. Οι μαθηται αποδύονται εις ένα ευτυχή άγώνα προβληματισμού και λύσεων επί ένα μήνα ή και περισσότερον, κατά τήν διάρκειαν του όποιου αναπτύσσεται άληθής πρωτοποριακή δραστηριότης από κάθε μαθητήν χωριστά και από το σύνολον όμαίως: κατάρτισις σχεδίων, καθορισμός μερικωτέρων προβλημάτων, έξεύρεσις πηγών, επισκέψεις, συλλογαι άντικειμένων, συλλογή υλικού, πρακτικά εφαρμογαι κλπ. - μία δίνη σκοπίμων ένεργειών ή όποία μεταβάλλει το σχολείον εις χώρον άληθινής δημιουργίας και χαρās.

Είναι δυνατόν μέρος του προγράμματος, ίδια εις τās άνωτέρας τάξεις, ή κατά περιόδους να καλύπτεται από τακτά μαθήματα με σχετικήν ή απόλυτον άυτονομίαν έν σχέσει με τās άλλας δραστηριότητας. Το σχήμα τουτο υπό διαφόρους μορφάς επιχειρείται εις ΗΠΑ και θα ήτο σκόπιμον να έξετασθ ή περίπτωσης εφαρμογής του εις τα σχολεία μας πειραματικώς προς έξαγωγήν περαιτέρω συμπερασμάτων. (*)

Α. Π. ΜΙΕΝΕΚΟΣ

(*) Έπιθυμώ ένταυθα να έκφράσω τήν ευγνωμοσύνην μου προς τους άγαπητούς συνεργάτας μου κ.κ. Π. ΚΑΡΑΚΟΥΤΣΗΝ, Α. ΚΑΤΣΑΡΟΥ και Ε. ΡΩΜΑΓΔΟΥ, άνευ του ζήλου και τής συμπνοίας των όποιων το παρόν πρόγραμμα δέν θα έπραγματοποιείτο και δέν θα έπετύγγανε εις το βαθμόν εις τον όποιον έπέτυχεν.

